

dislerin yanı sıra tıp ve astronomi teorilerine de yer vermiştir.

Dünya kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunan *Esrârname* (bk. Hânâbâ, I, 299) iki defa basılmış (Tahran 1298; 1316 hş.), son olarak Sâdık Gevherî'n tarafından Türkiye'deki yazmalarına dayanılarak yeniden yayımlanmıştır (Tahran 1338 hş./1959).

Esrârname'nin, XV. yüzyıl şairlerinden Ahmedî'ye ait olduğu kabul edilen Türkçe tercümesinin Akkoyunlular devrinde Tebriz'de yaşayan aynı adlı bir başka şair tarafından yapıldığı tesbit edilmiştir (bk. AHMEDÎ, Akkoyunlu).

BİBLİYOGRAFYA :

Devletşah, *Tezkire*, s. 193; H. Ritter, *Das Meer der Seele: Mensch, Welt und Gott in den Geschichten des Farîduddin 'Attâr*, Leiden 1955, s. 30; a.mlf., "Attâr", *IA*, II, 8; a.mlf., "Attâr", *El²* (İng.), I, 753; Rypka, *HLL*, s. 239; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 299; Nihat Azamat, "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yusuf u Zelîha, Esrârname Tercümesi", *Os.Ar.*, VII (1988), s. 320-327; *DMF*, I, 136; B. Reinert, "Attâr", *EI*, III, 24.

DÂVÜD İBRÂHİMÎ

ESRÂRÜ'İ-BELÂĞA

(أسرار البلاغة)

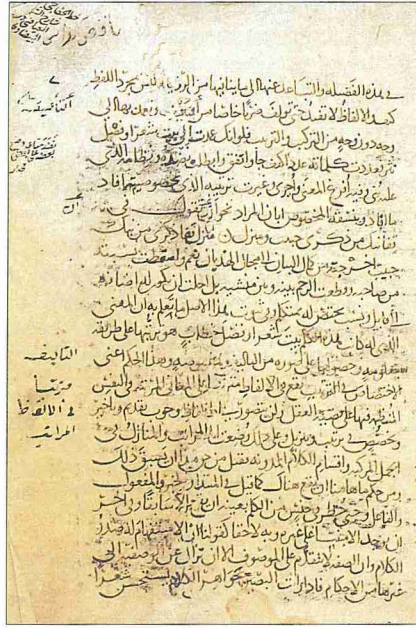
Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin

(ö. 471/1078-79)

belâğatın beyan kısmına dair eseri.

IV. (X.) yüzyıl sonlarından itibaren yazılan Arap dili ve edebiyatına dair eserlerde belâğatla ilgili meselelere daha çok önem verildiği görülmektedir. Bu arada, belâğat ilminin beyan kısmı hakkında bilgi vermek ve onu kendi mantığı içinde tutarlı felsefî bir temele oturtmak için yazılan önemli eserlerden biri de *Esrârü'l-belâğa*'dır. Abdülkâhîr el-Cürcânî eserinde faydalandığı kaynakları açıkça belirtmemekle beraber Sibeveyhî, Câhîz, Müberred, Âmidî, Ebû Ali el-Fârîsî ve Ebû Hilâl el-Askerî gibi âlimlerden nakillerde bulunmuş, bunun yanında görüşlerini açıklarken hem Câhiliye devri hem de İslâmî dönem şairlerinden çokça beyitler nakletmiştir. H. Ritter, *Esrârü'l-belâğa* neşrinde bu nakillerin kaynaklarını göstermeye çalışmıştır.

Cürcânî *Esrârü'l-belâğa*'da esasen belâğatın beyan kısmının konuları olan teşbih, istiare, mecaz, temsil ve kinaye yanında bedî ilminin meselelerinden cinas, seci ve tatbiki ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Kendi zamanındaki edebî tenkit ve belâğat anlayışı üzerinde durarak

Esrârü'l-belâğa'dan bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Hüseyin Paşa, nr. 654, vr. 2*)

bu konuda gerçek anlamda ilmî düşüncenin eksikliğinden ve müelliflerin edebî sanatların temelini teşkil eden meselelerle meşgul olmamasından yakını; böylece edebî zevkin hem öznel (sübjektif) hem de nesnel (objektif) yönlerini ele alan yeni bir ilim dalının (beyan) temellerini ortaya koyar. *Esrârü'l-belâğa* serikât-ı şîriyye (intihal) konusu ile sona erer. Eserde bu konular belli bir düzen içinde ele alınmayıp dağınık şekilde anlatılmıştır. Bu haliyle eser, daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan benzerleri gibi öğretici olmaktan çok nazarî olarak beyan ilminin temellendirilmesi maksadıyla kaleme alındığı intibahı vermektedir. *Esrârü'l-belâğa*'nın, müellifin *Delâ'ilü'l-i-câz*'ı gibi bir plan uygulanmadan yazılması birtakım tekrar ve tedâhülle-re yol açmış, bu sebeple Fahreddin er-Râzî esere yeni bir şekil vermiştir (bk. DELÂİLÜ'İ-CÂZ).

İlk defa Muhammed Abduh'un tashihleri ve Reşid Rızâ'nın açıklamaları ile basılan *Esrârü'l-belâğa* (Kahire 1320/1902) daha sonra Ahmed Mustafa el-Merâgî (Kahire 1367/1948), İngilizce uzun bir mukaddime ile H. Ritter (İstanbul 1954) ve Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî (Kahire 1972) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Ofset usulüyle çeşitli baskıları yapılan bu neşirler içinde H. Ritter'in

çalışmasının büyük bir emek mahsulü olduğunu belirtmek gerekir. *Esrârü'l-belâğa* H. Ritter tarafından *Die Geheimnisse der Wortkunst (Asrâr al-balâğa) des 'Abdalqâhir al-Cürcânî* adıyla Almanca'ya (Wiesbaden 1959), Celîl-i Tecelîl tarafından da Farsça'ya (Tahran 1361 hş.) tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954, nâşirin mukaddimesi, s. 1-26; Serkis, *Mu'cem*, I, 681; Şevki Dayf, *el-Belâğa: tetavvür ve târih*, Kahire 1965, s. 190-219; Abdülazîz Atîk, *Fî Târîhi'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye), s. 253-258; Ahmed Matlûb, *'Abdülkâhîr el-Cürcânî*, Beyrut 1393/1973, s. 37-40; Bedevî Tabâne, *el-Beyânü'l-'Arabî*, Kahire 1396/1976, s. 249-263; Sâmî Mekki el-Ânî — Abdüvehhâb M. Ali el-Advânî, *el-Mektebe: ta'rif bi'l-meşâdiri'r-re'şîyye ve'l-müsâ'ide fî dirâseti'l-luğa ve'l-edeb*, Bağdad 1399/1979, s. 180-183; Mâzin el-Mübârek, *el-Mücez fî târîhi'l-belâğa*, Dımaşk 1401/1981, s. 95-104; Abdüvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-'ilmî*, Mekke 1983, s. 542-543; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naḥdî'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1404/1983, s. 429-438; M. Halefullah, "Nazariyyetü 'Abdülkâhîr el-Cürcânî fî Esrârü'l-belâğa", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, II, İskenderiye 1944, s. 14-84; a.mlf., "Arap Edebiyatı: Edebi Tenkit Teorileri" (trc. Lamii Güngören), *İslam Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif — Mustafa Armağan), İstanbul 1991, III, 255-257; Celîl-i Tecelîl, "Abdülkâhîr-i Cürcânî ve Esrârü'l-belâğa-i Ü", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî-i Tebriz*, sy. 96, Tebriz 1349, s. 471-490; Hulûsî Kılıç, "Delâilü'l-i-câz", *DİA*, IX, 114-115.

HULÛSİ KILIÇ

ESRÂRÜ'İ-HİKMETİ'İ-MEŞRİKİYYE

(bk. HAY b. YAKZÂN).

ESRÂRÜ't-TEVHİD

(أسرار التوحيد)

Muhammed b. Münevver

b. Ebû Saîd-i Mîhenî'nin

(VI./XII. yüzyıl)

Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr hakkında yazdığı menâkıbnâme.

Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın dördüncü kuşaktan torunu olan Muhammed b. Münevver, tam adı *Esrârü't-tevhîd fî maḳâmâti's-Şeyḫ Ebî Sa'îd* olan eserinin önsözünde atası Ebû Saîd hakkında çocukluğundan beri bilgi toplamaya meraklı olduğunu, daha önce amcasının oğlu Cemâleddin Ebû Ravh Lutfullah b. Ebû Sa'd'ın bu konuda *Hâlât ü Şuḥânân-i Şeyḫ Ebî Sa'îd* adlı bir kitap yazdığını, kendisinin ise buradaki bilgilere